

İlericilik ve Çatışma

İnsanlar temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kolektif ilişkilerde bulunmak zorundadır. Bu ilişkiler yardımlaşma temeli üzerinden başlar; sahip çıkma, aidiyet gibi duyguları doğurur. Aidiyet ve sahip çıkma ise ortak özellikler gibi bir kriter dizgesi ortaya koyarak bir kimlik meydana getirir. Bu kimlikler grup, koloni, devlet gibi yapılanmalar şeklinde var olur. Özgün kültürel değerleriyle bir etkileşim gerçekleştiren bu topluluklar zamansallık ve mekânsallık kavramları içerisinde örgütlenir. Zamansallık, kültürel etkileşimlerin tarihsel sürecini yansıtırken, mekânsallık bütün aktivitelerin gerçekleştiği (alanı değil) tanımlı alanı ifade eder. Bilhassa söz konusu mekân tanımlı olmak zorundadır. Bu tanımlı çevreyi kültürlerin dış sınırları da oluşturabilir, özgün kimliğin belirlediği sınırlar da oluşturabilir. Özgün kimliğin mekânı; inanç geleneği, giyim şekli, yemek kültürü gibi öğelerle tanımlanırdı. Ancak bugün mekân tanımını 'ortak kimlik'te tutmayı dar ve sıkıntılı buluyorum. Çünkü gelişen teknolojiler ile ulaşım ve haberleşme, dolayısıyla etkileşim hiçbir zorluk yaşanmadan gerçekleşme imkânına kavuşmuştur. İnternet, uçak gibi yenilikler bu hızı kat be kat arttırmıştır. Bundan ötürü ilkel gelenekten var olmuş, savaş gibi badireler atlatarak belirlenmiş sınırlar; bugün etkileşim ve hızlı ulaşımlarla var olduğu özgün kimliğini, başka kültürlerden gelen etki ve göçlerle deformasyona maruz bırakmıştır. Gerek kapital hedeflerle, gerek kültürel etkileşimlerle kendisini gösteren küreselleşme kavramı, kültürel deformasyonun temel sebebidir. Bu gerçeklik, sınırların netliğini bulanıklaştırır. Çünkü bir coğrafyanın sınırlarını belirleyen ortak mimariden, sanat ve estetik anlayışından, aile yapısından vb. bahsedilemez. Bir alanda (artık tanımlı diyemiyorum) Müslüman geleneği sürerken, hemen yanı başında, sınır tanımaksızın Hıristiyan geleneği kendini gösterebilir, iç içe girebilir, hatta karşılıklı kültür alışverişi gerçekleşebilir. Bu durum ekonomik sistemlerin ve kent olgusunun var olmasıyla, yaşanılması zorunlu mekânlar halini alır.

1923 Cumhuriyet Devrimi ile kültürel ivme kazanan bir topluluğun, aynı ivmeyi yakalayamayan topluluklarla aynı ülke sınırları içerisinde yaşaması buna bir örnektir. Bir ülke sınırından bahsediliyor olması, onun 'ortak özellikler' kimliğinden oluştuğu anlamına gelmemektedir. Öyle ki 1923'ten 1950'ye kadar aynı mekân olarak kabul ettiğim Türkiye'de 'ortak özellik' kültürel kimliği oluşturulmak istense de bu açık ara fark 1950'de kendini net olarak ortaya koymuştur. Çünkü çok partili sisteme geçildi, ekonomi dolayısıyla sanayi aktiviteleri arttı. Kırsaldan kente göçler başladı. Bir an da aynı bina üzerinde iki farklı kat dairesi arasında büyük kültürel farklar gözlemlendi. Bu farklılık 2014 Türkiye'si'ne kadar çatışma olarak devam etti. Çünkü bir mekân için belirlenmiş 'ortak özellikler' sınırı sürdürülmeye çalışıldı. Düşünce pratiğini geldiği gelenekten devam ettiren, konjonktüre göre değişemeyen ve yenilemeyen fikir sistemleri geliştirilemedi.

Tarihsel birikimde Aristo'nun "Daha iyi bir yaşam sürmek için toplanılan yer" tanımına, Marver "Duvarla çevrili insan yerleşimleri" diyerek fiziki bir şekil vermeye çalışmıştı. Evet, daha iyi bir yaşam sürmek için toplanılan yerdi mekân ve kentler; ancak bu

toplanylmayla bitmiyordu. Bunu en iyi Bumin gözlemlemiş, şöyle söylemişti: “Aynı şeyi düşünüp, benzer işleri yapan insanların değil, farklı düşünüp, farklı işler yapan, farklı şeylerden mutlu olanların bir araya gelmesiyle oluşur.” Artık mekânın benzer özellikler taşıyarak oluşturduğu coğrafya ile tanımlanamadığını söylemeliyiz. Artık mekân benzer özellikleri taşımayan insanların etkileşimidir ve bunun bir çatışma doğurması kaçınılmazdır; ancak bu kötü bir sonuç değil, aksine ilerleme sayılmalıdır. Çünkü çatışma, yani tartışma eskimiş fikirlerin yenileriyle değiştirilmesi olanağıdır. Önemli olan bu ilerlemenin uygarca yapılmasını sağlamaktır. Kimi zaman siyasi erkler veya konuyla alakalı uzman sayılan meslekler çatışmayı önlemek amacıyla, insanı tek tipleştiren, prototip nitelikte insanlar yetiştiren mekânlar önermektedir. Burada sağlanmak istenen çatışmayı önlemektir; ancak metot yanlıştır. Çünkü çatışmayı önlemenin yolu çatışmayı çıkaran sebebi ortadan kaldırmak değil, çatışmayı önleyici mekanizmalar yaratmaktır: Uzlaşımsal bilinci.

Bugün bambaşka renk ve yeteneklerle doğan insanlar, bir çoklu konut kültüründe yaşamsal sınırlar çizmek zorundadır. Çünkü 20 cm, iki tuğla kalınlığında çizgilerle yaşam alanlarımızı böldüğümüz bir alanda gerçekleştireceğimiz özgürlük, ne kadar özgürlük sayılabilir? Sayılamaz. “Hayır, ben özgürce bunu yapacağım” dediğinizde; “hayır yapamazsın, ben rahatsız oluyorum” diyecektir komşunuz ve bir çatışma başlayacaktır. Yemek kokuları, gürültüler, karşı kapıya sürekli gelip giden misafirler, bize göre yabancı insanlar aynı zaman da sizin kapınıza gelmiş, sizin evinizde gürültü yapmış sayılacaktır. Yerleşmenin olmadığı yani serbest yaşamın daha rahat yaşanabildiği coğrafyadan göçle gelen ve bu esna da çektiği sıkıntıları arabeskte bulan komşunuz, sizin kendi evinizde dinlediğiniz klasik müziği bastıracak, rahatsız edecektir. Sizin seçmediğiniz; ama komşularınızın seçtiği iktidar ve uygulamaları yakın çevrenize uyarken, sizin yaşam şeklinize asla uymayacak ve yine çatışmalar kaçınılmaz olacaktır. Ya belirli kuralları benimseyecek, tek tipleşeceksiniz ya da bilinç düzeyince uzlaşım sağlayacaksınız.

Bugün uzmanlık alanlarına, branşlarına ve özelleşmiş fonksiyonlara ayrılmış bir dünya da yaşıyoruz. Her şeyin en iyisini, en profesyonel şekliyle yapabilme çağındayız. Bu çağın gereği olarak yapılan uğraşın konusuna göre bir yerleşim olmaktadır. Dolayısıyla ortak özellik ‘iş alanıdır.’ Ancak insanın fikirsel yaşamı, dünya görüşü ve estetik keyfi yaşamının büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır. Çevre ve insan bağlamında ele alırsak insanların mutlu birlikteliği için aynı işi yapmaları asla yeterli değildir; ama aynı işi yapanların aynı mekânda yaşamaları zorunludur. Zorunlu birlikteliklerde bir çatışma olması en olağan beklentidir. Bu noktada uzlaşım, çözümü bulunması gereken bir metottur, zorunludur. Çatışma mekânda ise çözüm de mekân da aranmalıdır.

Bugün Türkiye’nin ülke ölçeğindeki mekânsal organizasyonu içerisinde yer alan çok farklı bakış açıları vardır. Bu bakış açıları farklı kültürel geleneklerin sonucudur. Kültürel gelenekler farklı yaşam biçimlerinin sürdürülmesi demektir. Özgürlük de burada devreye girer. Her kültür aynı mekân da yaşamak zorunda olduğundan, özgürlük kavramını nesnel değil öznel yaptığımızdan dolayı çatışma kaçınılmaz olmaktadır. Örneğin yakın zaman da

sosyal medyanın erişime kapatılması, o fikri benimsemeyen; ama aynı mekânı paylaşan ve o mekânın belirlenmiş kurallarına uymak zorunda olan insanları olumsuz etkiler. Özgürlük konusunda kısıtlandığını düşünen bu grupların, bu nokta da bir karşı çıkış sergilemesi olağandır. Bu karşı çıkış, mekânı paylaşan kullanıcıların veya bireylerin kuralları ortak belirleme yöntemiyle veya herhangi bir yöntemle uzlaşma gidebilir; ancak gidilmiyorsa bir çatışma doğar. Bu çatışmalar sözlü tartışmalar, münazara ve forumlar şeklinde olacağı gibi fiziksel şiddette içerebilir. Bu türlerin hepsini gözlemleyebildiğimiz bir diğer olay da Taksim Meydanı düzenlemelerine gösterilen hassasiyettir. Pratik yaşam geleneğinde meydanı olmayan bir Osmanlı ile toplum cinsiyetini ortadan kaldırmayı ve toplumsal etkileşimi hedefleyen Cumhuriyet'in meydana yaklaşımı 1920'lerden 2013'e kadar defalarca kez yapılan düzeltmelerle kendini gösterir. Bu meydan da yapılan her düzeltme, uzlaşma varmayan her etki, bir çatışma ile sonlanmıştır. Çünkü meydanın, yani mekânın bireyleri kendisini oraya ait hissetmektedir ve bu mekâna yapılacak her değişiklikte söz sahibi olmak istemektedir. Bu normaldir; çünkü o mekân da anıları, yaşanmışlıkları ve hatta hayalleri ve hedefleri olmaktadır. Bu bağlamda o mekâna yapılan her değişiklik aslında o kişinin veya kişilerin hayallerinde ve anılarında yapılan izinsiz müdahalelerdir. 21.yüzyıl dünyasında mekânlarımızı oluşturan kültürel etmenler budur, aktiviteleri şunlar olacaktır gibi bir sınırlama getiremediğimizden farklılıklar her zaman olacaktır. Çünkü zamansallık, insanlara geçmişten birikimler getirir ve geleceğe taşınmasını ister. Her insanın geçmişten geleceğe taşınmak istediği, belki sorumluluk duyduğu bu birikim mekânsal ortam da bir farklılık oluşturur ve uzlaşma varmayan her durum, çatışmaya dönüşür.

Bir mabet referans aldığı dinin kurallarıyla tanımlanır, bir meydan toplumsal kurallarıyla. Toplumsal kurallar zamansallık içerir, dolayısıyla mekânsal bir düzlemde çatışma doğurur; ama bir mabet zamansallık içermez. Kuralları zaman boyutuna aldırılmadan kesin ve doğru sayılır. Yani çatışma beklenmez. Yazımın başlarında belirttiğimi hatırlatıyorum. Çatışmanın olmadığı yerde ilerleme sayamıyorum. Dolayısıyla ilerlemenin yani zamansallığı olmayan bir olgunun mekânsal düzlemini tarif edemiyorum. Tarifi olmayan bir düzlemin mekân tanımı da yoktur. Mekân bilinçli olmak zorundadır, çatışmalıdır, uzlaşmalıdır böylece ilerlemelidir. Mabet bir ibadet mekânı değil midir? dersiniz, ibadetin mekânı olur mu? diye devam ederim. Öyleyse böyle bir yerin mekân olabilmesi için rutin ibadet eylemlerinden başka farklılıklar içerebilecek eylemleri içermesiyle olmalıdır. Osmanlı geleneğinde Külliye, İmarethane gibi toplumsal etkileşimlere sahip olması bunun bir örneğidir. Kütüphanede kitap okunabiliyor olması, kütüphanenin kitap okuma mekânı ile tariflenmesine olanak vermez, vermemelidir. Çünkü kitabı her yerde okuyabiliriz, dolayısıyla her yer kitap okuma mekânı olarak işlevlendi diye her yere öyle bir mekân tanımı yapılmaz. Kütüphane olabilmesi için bilinçli etkileşime, çatışmaya, uzlaşmaya sahip olması gerekir. Bu, karşıt görüşlü bir kişinin, zıt bir kitabı okuması sırasında gerçekleşebilir. Yazar ile okuyucu arasında kitap sonuna dek bir çatışma gerçekleşir. Okuyucu tezini kütüphanedeki başka kitaplarla devam ettirmek ister; ancak eline karşıt görüşlü kitaplar çıkabilir, böylece çatışma diğer kitaplar yani yazarlar arasında devam eder. Kitap veya kitaplar sonunda uzlaşma varılır. Öyleyse kütüphane bir

mekândır, ilerleyicidir. Öyleyse mabette bir vaiz dinleniyor, soru soruluyor veya kitaplar okunuyor ve bilinçli bir birikim aktarımı yapılıyorsa bir mekân niteliği kazanır.

Sonuç olarak mekânın tanımlı olması tasarım boyutunun yanında etkileşiminin ne kadar bilinçli gerçekleştiği ile ilgilidir. Kent üzerinden ele alırsak; tarımın değil ticaretin yapılması, nüfusunun belirli bir sayının üzerinde olması, kültürel, sanatsal etkinliklerin merkezi olması o yerin kent olması için yeterli sayılmıştır. Ama bugün yetersizdir; çünkü yüzeyseldir, gelenekseldir. Yeni mekân ise modern olmak zorundadır. Modernse, gelenekseli ileri taşımak zorundadır. Ticari deneyimi büyükleri izleyerek ve tekrar ederek başarabilir veya elit tabakanın ikinci, üçüncü nesli sığ olup kültürel faaliyetleri devam ettirebilir; ama bilinçli etkileşim olmadığı sürece o bölge bir mekân yaratmaz, bir kent oluşturmaz. Nasıl ki bir şehir ismi olan Medine, adını medeniyetten alıyorsa; kentlerde sınırlarını etkileşimin bilincinden almalıdır. Meydanı tanımsızlaştıran bir müdahale yapılıyorsa, kent ölçeğinde başka bir alan meydan olarak tanımlanmalıdır. Bir yerde göç etkileşimi ve ihtiyacı varsa konut yapılmalıdır. Konut yapılıyorsa sosyal mekânlar tanımlanmalıdır. Sosyal mekânlar varsa doğa ile etkileşim sağlanmalıdır. Doğa söz konusu ise saygın yaklaşılmalıdır gibi hem bireyler arası, hem birey-dış dünya arası etkileşimler bilinçli gerçekleşmelidir.

Yararlanılan Kaynak: *Cumhuriyet'in İstanbul'daki Simgesi: Taksim Cumhuriyet Meydanı, Hasan Kuruyazıcı, 75 yılda değişen kent ve mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Eylül 1998*